

Elektronikus könyvek rendelésre (EOD): az európai digitalizálási szolgáltatásról

MÜHLBERGER, Günter – GSTREIN, Silvia

MÜHLBERGER, Günter – GSTREIN, Silvia: *eBooks on demand (EOD): a European digitization service (IFLA Journal, 35. vol. 2009. 1. no. 35-43. p.) c. tanulmányát Dévai Péter tömörítette.*

Szakértői becslések szerint 1500 és 1800 között körülbelül 1 millió könyv jelent meg a világon, 1800 és 1900 között mintegy 5 millió, a 20. században pedig hozzávetőleg 20 millió. A szerzők véleménye szerint nem kell látnokői képesség ahhoz, hogy megállapítsuk, el fog jönni az a nap, amikor ezek a könyvek mind digitalizálva lesznek, és online elérhetővé válnak. Mindenesetre az időtényezőt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen még ha naponta el is készül néhány ezer könyv elektronikus változata, a munka akkor is több évtizedig fog tartani. (A recensens megjegyzése: vajon megvalósítható ez a gigászi feladat, és szükség van-e minden megjelent könyv digitalizálására?)

Ma még ugyanis messze vagyunk ettől: a gyakorlatban a kutatók nem tudják elkerülni, hogy

felkeressék azt a könyvtárat, ahol az általuk keresett könyv megvan, különösen az 1800 előtt megjelent kötetek esetében. A probléma részleges megoldásaként több könyvtár reprográfiai osztálya nyújt olyan szolgáltatást, melynek keretében az olvasók megrendelésére a kért könyvoldalak digitalizálják. Az EOD szolgáltatás azonban nagyobb szabású feladatok megoldását tűzte ki célul: átfogó, automatizált megrendelési rendszert és a digitalizált változat jó minőségben történő továbbítási rendszerét kívánta kidolgozni. Mindezt könyvtári hálózatban kellett megvalósítani, csökkentve az egyes könyvtárak munkaterhelését. Nemcsak azt kellett lehetővé tenni, hogy a szolgáltatás a részvevő könyvtárak honlapján elérhető legyen, hanem azt is, hogy integrálódjék az intézmények könyvtárközi köl-

csönzési szolgáltatásaiba és a megfelelő katalógusokba is.

A célok megvalósítására a Tiroli Egyetemi és Regionális Könyvtár vezetésével 13 könyvtár nyújtotta be a „Digitalizálás rendelésre” elnevezésű projektet az Európai Bizottság eTEN programja keretében. A projektben általában az egyes országok vezető állami könyvtárai vettek részt, Magyarországot az Országos Széchényi Könyvtár képviselte. Időtartamát 2006 októberétől 2008 júniusáig tervezték, a szolgáltatás azonban EOD Network néven tovább folytatódik, a jövőben új partnereket és új, megrendelésre teljesített szolgáltatásokat kívánnak bevonni az együttműködésbe.

Technikai szempontból a rendszer fontos része a megrendelések adatait feldolgozó *Order Data Manager* (ODM). Az egyes könyvtárak ennek segítségével kapják meg a rendeléseket e-mailben, és tájékozódhatnak saját rendeléseik felől. A megrendelés megtörténte után a könyvet az adott könyvtárban digitalizálják, a megfelelő képi fájlok pedig a központi EOD-szerverre kerülnek. Ezután a *Digital Object Generator* (DOG) nevű webes szolgáltatás az optikai karakter-felismeréssel (OCR) automatikusan generálja a könyv teljes szövegét. Végül létrejön az elektronikus könyv, egy PDF fájl, amely az EOD szolgáltatásról is tartalmaz ismertetést. Az e-könyv végleges formájának elkészülte után a megrendelő automatikusan e-mailt kap a vásárlói oldalára mutató linkkel. Ezen az oldalon fizethet hitelkártyával vagy más elektronikus fizetési eszközzel. Ennek megtörténte után közvetlenül elérheti az elektronikus könyvet, melyet saját számítógépére is letölthet. A könyvek közvetlenül a megfelelő könyvtár katalógusából rendelhetők, ezért a megrendelők hozzájutnak az adott kötettről szóló összes metaadathoz is. Az e-könyv tartalmazza a képi fájl oldalait is, ami például a régi gót betűs könyveknél nagy jelentőségű, hiszen ezekben meglehetősen sok a nyomtatási hiba. Az e-könyvek speciális előnye, hogy a színes képek – még a régi kézi festésűek esetében is – az eredeti színekben reprodukálhatók. Az elektronikus könyvek ára elsősorban

az alapártól és az oldalak számától függ, de azt is figyelembe kell venni, hogy a vevő nem a digitalizálás teljes költségét fizeti meg, hiszen a digitalizált fájl a könyvtárban marad és később is felhasználható. Az árak tulajdonképpen a rendelésre végzett munka külön költségeit kell tartalmaznia. Jelenleg egy 250 oldalas elektronikus könyv ára a készítő könyvtártól függően 30 és 130 euró között mozog. Ez a különbség meglehetősen nagy, és feltétlenül csökkenteni kell a jövőben.

Elmondható, hogy a szolgáltatás 2008-ban beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A 13 csatlakozó könyvtár mindegyike részt vett az együttműködésben. Az adott ország könyvtári rendszerétől is függött, hogy hány könyv digitalizálását rendelték meg: ahol a résztvevő könyvtárhoz alkönyvtárak is tartoznak, utóbbiak nem mindegyike adott megrendelést az EOD-nak. A szerzők szerint azok a nagyobb könyvtárak, melyek összes régi könyvüket online katalógusban tették hozzáférhetővé, átlagosan minden munkanapon egy-egy rendelést adtak le. A 2008-as évre közel 1500 megrendelést és hasonló számú teljesítést terveztek, ily módon mintegy 50 eurós átlagárral számolva körülbelül 75 000 euró bevételt kalkuláltak. A valójában teljesített kérések száma között jelentős különbségek vannak az egyes könyvtárak tekintetében. Az eltérések okai között az egyik legfontosabb az, hogy mennyire teljes a régi könyvek hozzáférhetősége az elektronikus katalógusokban, de szerepet játszik az is, hogy az online katalógusokat indexelik-e olyan keresőmotorok, mint a Google. Az is sokat segít, ha egy adott könyv után érdeklődő olvasó rögtön megtalálja az EOD-ban résztvevő könyvtár katalógusát, és az adott könyvnél látja, hogy megrendelheti a könyvet digitális formátumban. Természetesen a költségtényező is számít, de a tapasztalatok szerint nem döntő mértékben. Végül is, az első tapasztalatok szerint az EOD fontos lépést jelent egy olyan európai szintű digitális könyvtár létrehozásában, mely az olvasók igényei szerint épül.

A szolgáltatást igénybe vevő ügyfelek első reakciói igen pozitívak voltak. Az elégedettség

vizsgálata során egységes kérdőív alapján 188 felhasználót kérdeztek meg a rendelés teljesítése után. A megkérdezettek közel 90%-a állította, hogy nagyon elégedett; de hozzá kell tenni, hogy nem mindegyik e-könyv tartalmazta a teljes szöveget, ezért a digitalizálás funkcióját tekintve az eredmény nem teljesen releváns. Arra a kérdésre, hogy miért választották ezt a szolgáltatást, az ügyfelek kb. fele azt válaszolta, hogy más módon nem, vagy csak nagyon nehezen szerezhetné volna be a könyvet. Tanulságos visszajelzések születtek a költségekkel kapcsolatban is. A megrendelők többsége 20 és 49 euró közötti összeget fizetett, a szolgáltatás csak mintegy 20%-nak jelentett 50 eurónál magasabb anyagi megterhelést, és csupán néhány esetben volt az összeg több 100 eurónál. Az átlagár 53 euró volt, a szolgáltatás árát az igénybe vevők 30%-a tartotta igen magasnak vagy magasnak, ugyanakkor 95%-uk az árhoz képest nagyon jónak vagy jónak ítélte a teljesítményt. Fontos információ az is, hogy 75%-uk saját maga fizette a költségeket, a fennmaradó negyed rész vette igénybe valamely intézet, tanszék vagy vállalat segítségét. A megrendelők több mint 60%-a kutató volt, illetve tudományos célra rendelte meg a könyvet, 16%-uk volt könyvgyűjtő, illetve speciális érdeklődésű olvasó (pl. amatőr történész). Váratlan eredmény volt, hogy nem lehetett trendeket megállapítani a korösszetételt illetően. A nemek szerinti összetétel elemzése a férfiak nagyobb arányát mutatja; a megrendelők többsége ugyanabból az országból való volt, mint az a könyvtár, ahol a megrendelést leadta. Jellemző még, hogy az ügyfelek többsége európai, míg kisebb arányuk tengerentúli volt. A szolgáltatás első tapasztalataihoz tartozik az is, hogy a résztvevő könyvtárak a megrendelések teljesítésére fordított időnek csak a felét töltötték a könyvek szkennelésével és a képek utólagos feldolgozásával, míg az idő másik 50%-át az adminisztratív feladatok, a könyvek előteremtése és visszajuttatása stb. tette ki. A következő néhány évben nagy előrelépést jelentene a digitalizálás tekintetében a könyvrobotok használata.

Az EOD-projekt fontos része volt a piackuta-

tás, a szolgáltatások iránti igények felmérése. A reprezentatív minta Németországban 1000, a többi EOD-könyvtárban 2200 fős volt, a vizsgálat főként a termékminőség, az e-könyvek ára és a szállítási határidő iránti igények felmérésére irányult. Az eredményeket *conjoint*-elemzéssel vizsgálták, mely alkalmas annak megállapítására, hogy több tényező esetén melyik milyen mértékben befolyásolja a fogyasztói döntéseket. Az eredmények szerint, 250 oldalas könyvvel számolva egy 20 euróba kerülő e-könyvet még hasznosnak tart a megrendelő, de 50 eurónál már erősen negatív a megítélés. A szállítási határidő esetében három napot még pozitívan értékelnek, három hét viszont már elfogadhatatlan a megrendelők többsége számára. A vizsgálatok egyértelművé tették, hogy a közületi megrendelők számára indított digitalizálási projektek csak úgy folytathatók magánügyfelek számára, ha a digitalizáló intézmény a költségtételek között szerepeltet egyéni, speciális feltételeknek megfelelő megrendelőknek nyújtott árengedményeket is.

A felmérés fontos kérdése volt, hogy egy adott könyvet milyen formában használna szívesebben az olvasó:

1. PDF fájl teljes szövegben történő kereséssel;
2. PDF fájl szkennelt képekkel,
3. egy adatbázisban online elérhető a könyv, de PDF-ben nem letölthető;
4. az eredeti könyv birtoklása;
5. az eredeti könyv kikölcsönzése a könyvtárból;
6. a könyv elolvasása a könyvtárban.

Nem meglepő, hogy az első és a negyedik lehetőség volt a legnépszerűbb. Ez utóbbi azt mutatja, hogy az antikváriumok rendkívül felértékelődhetnek például a könyvtárakkal szemben, különösen akkor, ha nemzetközi hálózatokat alkotnak, és lehetővé teszik a könnyű és gyors internetes vásárlást. A könyvtárak számára mindenképpen figyelemre méltó, hogy a legrosszabb értékelést a könyv olvasóteremben történő olvasása kapta, de a letöltés lehetősége nélküli online hozzáférés és a szkennelt képek sem voltak túl

népszerűek. Az elemzések legfontosabb tanulása mindenképpen az, hogy a tradicionális lehetőségek, a helyben kölcsönzés és olvasás, illetve a könyvtárközi kölcsönzés már nem túl vonzó a könyvtárhasználók számára.

Az EOD Hálózat 2008. július 1-jétől a saját lábára fog állni, és a résztvevő könyvtárak fogják működtetni. A hálózat célja, hogy minél több könyvtárt bevonjon tagjai közé, és ily módon néhány éven belül valóra váljon az elképzelés, hogy az Európában 1500 és 1900 között kiadott könyvek bármelyikének szövege néhány napon belül szállítható legyen bárhová a világon.

A szervezetten belül a feladatok elosztása a következő:

- A Tiroli Egyetemi és Regionális Könyvtár koordinátorként működteti, karbantartja és továbbfejleszti a központi adatbázist.
- Minden tagkönyvtár együttműködési szerződés keretében kapcsolódik a másikkhoz.
- A koordinátornak a fontosabb kérdésekben a hálózat tagjainak szavazatai alapján többségi döntést kell hoznia.
- A hálózatba újonnan belépő könyvtárak társult tagokká válnak. A csatlakozott intézmények éves fenntartási díjat fizetnek és viselik az egyes e-könyvek előállításának és szállításának költségeit.

Belső kalkulációk szerint a hálózatnak minimum 50–60 könyvtárra van szüksége a normális működéshez. A szolgáltatás fejlődéséhez természetesen arra van szükség, hogy minél több európai könyvtár csatlakozzon, amire többféle megfontolás is készítheti őket. Az EOD-hálózathoz való tartozás egyértelműen azt jelenti, hogy az intézmény megfelel a használók elvárásainak, az internetalapú szolgáltatások követelményeinek, és nagy lépést tesz szolgáltatásainak bővítése terén. A csatlakozás nem igényel nagyobb anyagi ráfordítást, nem kell új szoftvert vásárolni, nincs szükség az eddigi munkafolyamatok újjászervezésére. A szolgáltatás hozzájárul a digitális könyvtár kiépítéséhez, a legtöbb tagkönyvtár a rendelések teljesítése után a nagyközönség szá-

mára is hozzáférhető helyre teszi az elkészült e-könyvet, mivel csak olyan könyvről készülhet elektronikus változat, melyek nem esnek szerzői jogi korlátozások alá. Végül az EOD tipikusan olyan szolgáltatás, mely átlépi az országhatárokat, és jó példa az EU-szintű együttműködésre. A projektben részt nem vevő könyvtárak közül eddig két cseh, egy német, egy észt és egy francia intézmény jelezte, hogy megrendelőként részt kíván venni benne, és könyvvállományát is kész felajánlani a megrendelések teljesítéséhez.

Az EOD az első tapasztalatok szerint igen hasznos lehet az európai kutatók számára. A jövőben ugyanakkor erőteljesebb marketing-munkát kell végezni a szolgáltatás ismertségének növelésére. Ezt segítheti elő, ha az EOD bekerül a WorldCat és a TEL adatbázisaiba, melyek a fő tájékoztató pontok az európai nemzeti könyvtárak munkájában. Nagy előrelépést jelentene az is, ha létrejönne az EOD keresőmotorja, és a használók a sok nemzeti katalógus helyett egy helyen kereshetnék a megrendelendő könyveket. Ez különösen akkor lenne előnyös, ha tartalmát a Google is indexelné, és így a felhasználókat közvetlenül az EOD-hoz vezetné. A továbblépés másik iránya lehetne a „nyomtatás rendelésre” (print on demand) szolgáltatás megvalósítása, melyet a felmérések szerint a jelenlegi használók 30%-a igényelne. A problémát ebben a tekintetben elsősorban nem a nyomtatás jelenti, hanem a kinyomtatott könyv szállítása és a megfelelő elektronikus fizetési rendszer létrehozása. (A feladat megoldására már történtek kísérlet az Amazon egyik amerikai leányvállalata, a *Booksurge* segítségével.) A fejlődés egy újabb iránya lehet a digitális könyv szövegminőségének növelése, valamint olyan formátumok létrehozása, melyek segítségével az e-könyvek az elektronikus könyvolvasók segítségével is olvashatók lennének. Fontos lenne az is, hogy a szolgáltatást a vakok és gyengén látók is használhassák. (A DAISY nevű formátum már erre is megoldást jelent bizonyos mértékben, de még több probléma megoldásra vár.)